

811.112.2'41'373.237:305-055.1/2

811.163.41'373.237:305-055.1/2

<https://doi.org/10.18485/sj.2022.27.1.8>**БОЖИНКА М. ПЕТРОНИЈЕВИЋ***

Универзитет у Крагујевцу

Филолошко-уметнички факултет

Оригинални научни рад

Примљен: 15.10.2021.

Прихваћен: 22.12.2021.

ЦЕНДЕРИЗАМ, НОВИ ПОЈАВНИ ОБЛИК У ЈЕЗИКУ

У приложеном раду чини се покушај да се *Закон о родној равноправности*, недавно усвојен у Скупштини Србије, пропита о свом примарном карактеру – социјалном или језичком и упореди са *цендеризмима* у немачком језику као социјално-политичком покрету. Циљ је да се утврде заједничка и разликовна обележја, те испита у којој мери се нарушавају језичке структуре поређених језика – немачког и српског. Полазну основу чини граматички мушки род као семантички неутрална категорија, која означава носоце како мушког тако и женског пола. Биће да његово нарушавање и забрана коришћења чини суштину назначеног покрета.

Кључне речи: родна равноправност, феминистички покрет изражен кроз нови језик, искључење генеричког маскулинаума, цендеризација.

0. УВОД

Цендеризам (нем. Genderismus) је израз новијег датума, који се у различитим друштвима различито семантизује; термин је изворно из енглеског језика, где се односи на бинарни родни тоталитаризам; преузет из енглеског језика, изузетно распрострањен у земљама немачког говорног подручја са тежњом ширења на Чешку, Пољску, те целу ЕУ. Његово ширење све више указује на *социјални покрет* који у први план ставља идеју рода као *социјалну*,

* cristivoje@sbb.rs

а не језичку категорију – са женом у првом плану и све чешће било ког другог рода изван биолошког мушког и женског. Значење које *цендеризам* носи у немачком језику, носи и у чешком, пољском, словачком, шпанском, португалском, литванском, „црногорском” и „хрватском” (в. Пољаковић 2000). У свим наведеним језицима, посебно немачком, *цендеризам* добија на фреквентности у слободној употреби и ни у једном од њих не подлеже озакоњењу. Независно од тога видљиво је да је реч о идеологизацији језичког феномена у служби промене опште друштвене свести, означавању новог времена и поимању новог човека у њему. У упоредби с примерима из немачког и „хрватског” језика, нпр. у српском та иста појава крије се иза не тако упадљивог назива *родно-сензитивног језика*, али с наглашеним озакоњењем. (деталјније о овоме у поглављу 2.)

1. ЦЕНДЕРИЗМИ У НЕМАЧКОМ ЈЕЗИКУ

Примери који следе илуструју тип именица незабележен доскора у немачком језику, а одскора он служи за такозвану „модернизацију” и „чишћење” немачког језика, онаког каквог га знамо и како га бележе досадашњи речници. То данас више није случај. Упореди наведене примере новог језика са DUW (1996):

1. *Sie haben vor wenigen Tagen von Europaabgeordneten auf eine Zunahme der gewaltsamen Übergriffe auf **Journalist*innen** verwiesen.* (Neus Deutschland-ND).
2. *Und Journalismus von links lebt vom Engagment seiner **Leser*innen*** (ND)
3. *Im Flutgebiet sind **Helfer*innen und Helfer** belastender Situation ausgesetzt.* (Handelsblatt)
4. *Mehr als 3000 **Berlinerinnen und Berliner** sind bereits an Coronavirus gestorben.* (Tagesspiegel)
5. *Hinter der Karte stehen Dutzende **Jornalist:innen**.* (Tagesspiegel)
6. *Niemals würde ich dafür alles andere in meinem Leben opfern, meine Hobbys, meine **Freund:innen** und Familie.* (taz)
7. *Nach der Diskussion um die Impfpflicht kommt gleich die Debatte um das **Binnen- I**.* (Tagesspiegel)
8. ***Das Binnen-I** in internen Dienstanweisungen wurde abgeschafft.* (Salzburger Nachrichten)
9. ***Der_ die Philosoph_in** bereichert die Debatte durch ihre Beiträge.* (<https://www.frages.uni-leipzig.de>)
10. *Auch **Hetzer:innen** haben Recht.* (taz)
11. *Die Inzidenz steigt wieder rasant, die Zahl der **Coronapatient:innen** in den Krankenhäusern etwas langsamer.* (taz)

Наведене именице, као што се види, преузете су највећим делом из штампе леве оријентације са територије некадашње НДР, мада не треба искључити ни друге попут (3), (8) и сл. *Знаци као маркери модела* се временски не поклапају и нису идентични; најстарији је *das Binnen-I*, (7) и (8), а замењује га **цендер-гап**, као у (9); овај знак је имао ограничену употребу и коришћен је у периоду од 2003. до 2010. године; () 'доња црта' у њему маркирала је све „назови” родове ван мушког и женског. Ова два модела су релативно брзо замењена звездицом (*) између мушког и женског рода, као у (1) и (2) (звездица (*)) (*Gender-Sternchen*)); у првом плану и овде стоји потреба да се особе која се не изјашњавају као „мушко” или „женско” већ разнолико посебно истакну. У језику који још увек користи овај цендер-знак, он служи управо за неутрализацију генеричког маскулинума или свођење парова на краћи облик. Било је покушаја да се 2018. године овај знак уведе као службени (званични) или евентуално да се користи у настави, али је овај предлог одбијен 2018. године (21. јула 2021. године Савез Швајцарске нпр. забранио је даљу употребу свих цендер-знакова, посебно у службеном језику, на телевизији и сл. То се посебно односи на звездицу (*) и двотачку (:) као у (5) и (6), (11), те (1) и (2). Забрана се односи како на садржај, тако можда још и више на компликовани језик. (<https://www.argoviatoday.ch/aargau-solothurn/zu-ideologisch-bund-will-keinen-genderstern-142568064>)).

Двотачка (:) као цендер-знак је најновији облик цендеризама у немачком језику. Од 2018. године он се веома брзо етаблира као знак који стоји између именице мушког рода као основе или базе, отварајући размак између ње и именица женског **innen**-рода (Pl.). На тај начин двотачка не добија апсолутно исту функцију као и звездица; она отвара место и за **генерички маскулинум**, кога многи оспоравају, али већина мисли да је он нужан и да свака именица мушког рода не означава нужно „мушко” као појединачног парњака за „женско” као у примеру (11). Његово неутралисање у дискусији која се води данас у науци резултује тиме да скоро 2/3 Немаца одбацује ову врсту језика као прихvatљиву (<https://faz.net>). Разлога има више, а ово је један битан за чисту лингвистику.

12. **innen, Sieger:innen, Kraftfahrzeugführer:innen** – *seht ihr wie schön das aussieht.* (<http://kleinerdrei.org/2016/09/alles-handeln-ist-politisch-ein-plaedoyer-fuer-das-gendern-mit-doppelpunkt-und-ein-gespraech-mit-lann-hornscheidt/>)

Негирање генеричког маскулинума доводи до хаоса у немачком језику. На то веома јасно указује познати лингвиста Петер Ајзенберг (Eisenberg, P. 2018: „*Finger weg vom generischen Maskulinum!* – даље руке од генеричког маскулинума!), нико нема ништа против родно осетљивог језика, али генерички маскулинум не сме бити такнут; он не дискриминише, свеједно ког је он сам рода” (<https://www.tagesspiegel.de/wissen/debatte-um-den-gender-stern-finger-weg-vom-generischen-maskulinum/22881808.html>). Елиминацијом генеричког

маскулинума у самом језику (овде немачком) долази до распада система, посебно творбеног; о томе сведочи и Нови Дуден (Duden) из 2020. године (уп. 01 *Die deutsche Rechtschreibung* – 28. Auflage; Ausgabe 2020). За три године, између 2017. и 2020. године, овај речник је нарастао за 3000 речи, а из њега је избачено 300 – и све у намери да се најновији немачки језик „модернизује и прочисти”. Овим речником, међутим, нису обухваћени само *цендеризми*, већ и многи *неологозми* попут лексике из доба пандемије (нпр. **Ansteckungskette**, **Atenschutzmaske** и други), многи *англицизми*, те *језик младих*. Из њега је очишћено и елиминисано, како је наглашено, 300 речи, процењених као застареле попут: **Mädchen**, **Fräulein**, **Hackeporsche** и сл. Увећани фонд речи не маркира значајно ово 28. издање, *већ структурално прерарађена и преуређена лексика*; избачен је *генерички маскулиnum*, именице мушког и женског рода су потпуно раздвојене као самосталне речи са знаком; између или се пишу једна испод друге, односно изнад друге, независно од рода попут:

Arzt, der

Wortart: Substantiv, maskulin

Bedeutung: Männliche Person, die nach Medizinstudium und klinischer Ausbildung die staatliche Zulassung (Approbation) erhalten hat, Kranke zu behandeln (Berufsbezeichnung)

Beispiele: einen Arzt fragen, konsultieren, holen, zum Arzt gehen

Упоредимо ли ове две реченице са дефиницијом значења, видећемо да се у Дудену (28. издање) поткрала велика грешка захваљујући елиминацији генеричког маскулинима. *Ићи код доктора / Питати, консултовати доктора за нешто* не значи нужно и особу мушког пола, јер то подједнако овде може бити и жена. А њу Дуден описује као што следи:

Ärztin, die

Wortart: Substantiv, feminin

Bedeutung: weibliche Person, die nach Medizinstudium und klinischer Ausbildung die staatliche Zulassung (Approbation) erhalten hat, Kranke zu behandeln (Berufsbezeichnung)

Значење се ни по чему не разликује, осим по роду (женском), а то потврђују и примери:

Die Ärztin um Rat fragen.

Die behandelnde, leitende Ärztin

На идентичан начин Нови Дуден наводи и **Einwohner, der; Einwohnerin, die**. Пример који следи, међутим, ставља Дуденове наводе под велики знак питања (?). Упореди:

Tausende von Einwohnern verließen ihre Häuser. (Handelsblatt)

Ко су ти људи? Само мушкарци? Мушкарци и жене? Или сви који живе у том месту обухваћеном пожаром? Биће да је ово последње у питању. И зато је овај Дуден неподесан за коришћење, а посебно ако га треба користити нпр. при изради неког преводног речника.

2. ЦЕНДЕРИЗМИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

„Српски језик има право да се развија”, чује се унаоколо. Не би требало то нико да спори, али ако закон одређује његов развитак, то управо значи да га он спутава на том путу; то посебно важи ако је тај закон препун забрана, казни, различитих норми и сл. *Закон о родној равноправности*, усвојен не тако давно у Скупштини Србије, једини је закон у Европи данас који регулише језички једнака права и уравнотежену заступљеност жена и мушкараца у свим областима живота. То исто се подразумева и у другим државама ЕУ, али ту област нико не регулише законима, па остаје нејасно шта је примат овог закона – политички језик или природни језик и његов развитак. У историји српског (српскохрватског) језика десило се само један пут да се покушало раздвојити „хрватски” од српског, негирати при том заједнички Вуков језик и уредити овај према нацистичком Дудену и његовим правилима. Законом од 14. августа 1941. године проглашен је службени „хрватски” језик и уместо до тада коришћеног фонетског правописа уведено је етимолошко (коренско) писање, које је морало бити коришћено од 1. јануара 1943. године. Након рата, „хрватски” језик је био очишћен, како од националсоцијалистичке лексике, тако и приведен старом Вуковом језику (в. Петронијевић 2002: 159–245).

Од *Закона о родној равноправности* у издању ОЕБС-а и од ауторки *Списка занимања, звања и титула*, Свенке Савић и Марјане Стевановић (2021. године), обе феминисткиње и професорке универзитета, очекивао би се одређени број лексема новијег датума, денотативног пуњења, које уистину представљају неологизме и новоформне и новозначне именице женског рода и пола које раније није препознавао српски језик, а требало би да данас буду у оптицају. У *Списку* је наведено свеукупно 295 именица, с намером да се „да допринос стандардизацији родно осетљивих занимања за деценије које следе”. У табели су наведени облици за два супротна пола који се мешају са родовима, с тим што се на лексикографски неуобичајен начин прво наводе именице женског пола и рода (творбено све *derivати*), па у другој ставци именице мушког пола и рода. На тај начин губи се свака веза изведене именице (*изведенице*) и њене основе или базе. Упореди:

жандар <u>ка</u>	жандар
тренер <u>ка</u>	тренер

тајкун <u>ка</u>	тајкун
пандур <u>ка</u>	пандур
нацист <u>киња</u>	нациста
херој <u>ка</u>	херој
ђакон <u>иса</u>	ђакон

Овде наведене именице не спадају у очекиване денотате; с изнимком **тренерке** која за хомоним има „одевни предмет” и **ђаконисе**, која у стварности не постоји, све остале носе конотацију, највећим делом негативну или имају обележје колоквијалног језика. Пол и род су у наведеним примерима обележени суфиксом **-ка**, док су **-киња** и **-иса** ређе у употреби.

Ништа бољи ни квалитетнији није ни *Приручник за употребу родно осетљивог језика* Христине Цветичанин Кнежевић и Јелене Лалатовић (2021); и њих две припадају новосадској школи ослоњеној на феминизам као базно гледање. Зато се и њихов *Глосаријум (списак) звања, занимања, титула и именовање жена* не разликује битно од првог овде описаног *Закона о родној равноправности*. У њему нема речи из првог: **тајкунка – тајкун; пандурка – пандур; нацистккиња – нациста; херојка – херој** те **ђакониса – ђакон**. По обиму овај *Приручник* може бити већи, али ни он нема најновију денотативну лексику која би спадала под задату групу назива. Упореди:

царин <u>ица</u>	цариник
царист <u>киња</u>	царист(а)
циглар <u>ка</u>	циглар
циркусант <u>киња</u>	циркусант
цитолош <u>киња</u>	цитолог
цртач <u>ица</u>	цртач
цвећар <u>ка</u>	цвећар
чарапар <u>ка</u>	чарапар
часовничар <u>ка</u>	часовничар
чекићар <u>ка</u>	чекићар
челист <u>киња</u>	челист(а)
чембалист <u>киња</u>	чембалист(а)
чергар <u>ка</u>	чергар
чешљар <u>ка</u>	чешљар

чипкар <u>ка</u> , чипкар <u>ица</u>	чипикар
чизмар <u>ка</u> , чизмар <u>ица</u>	чизмар
чобан <u>ица</u>	чобан ?
чистач <u>ица</u>	чистач

И овде има лексике (занимања) која су застарела и делују архаично, о чему сведоче и традиционални суфикси; неке речи су нам као изворним говорницима српског језика непознате, а многе задате и напрегнуте или нејасно омеђене од „хрватског”, посебно оне на **-ица**. Лексикографски је и овај *Приручник* урађен попут првог, противно лексикографским правилима.

Од тренутка доношења *Закона о родној равноправности* приметан је све већи број именица, прављен по том систему и моделу. Навешћемо само оне које су најновије, а ми смо их записивали на уобичајени начин и како смо их сретали у тексту, водећи рачуна да то буде српски дискурс попут:

1. *Вечерас су одигране две утакмице седмог кола првенства Србије за даме, а ватерполисткиње Црвене Звезде су у дербију биле убедљиве против Партизана са 12:1.* (<https://www.vaterpolovesti.com./tag/zvk-partizan>)
2. *Дан девојчица: Како изгледа бити ватрогаскиња?* (<http://odskoledoposla.org/dan-devojcica-kako-izгледа-bitи-vatrogaskinja/>)
3. *Млади пчелари/ке спремни за медоносну сезону.* (<http://odskoledoposla.org/mladi-pcelarike-spremni-za-medonosnu-sezonu/>)
4. *Олимпијске игре у Токију: немачка тренерица у петобоју избачена јер је ударила коња.* (<https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-58132952/>)
5. *Туристичка водичица Биљана Милошевић положила је стручни испит још 1989. године и ради на подручју Новог Сада и околине.* (<https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-56913552/>)
6. *Бечej: Одржана 5. Конференција дама ловкиња.* (<https://www.lovac.info/lovacki-portal-lovac-vijesti/5798-pozivnica-za-4-medunrodnu-konferenciju-dama-lovkinja.html>)
7. *Једна од две носитељке листе немачке Левице на парламентарним изборима Јанин Вислер признала је да је бомбардовање Југославије 1999. године била грешка.* (Политика, 26.08.2021.)

Остаје да видимо да ли ће ове овде наведене речи бити запамћене; зависи од доба и старости јер се са годинама теже усваја и више заборавља, а и деца усвајају речи тек што виде величину или особу (X) у поновљеном броју или јављању. Можда ће и оне доживети судбину оних из 1941. године. Све што се учи напамет, то се и заборавља. Засигурно да **урологица**, **ватрогасиља**, **ловачица** и **говорница**, која познаје и хипоним, имају малу шансу да се задрже у српском, најпре можда у „хрватском” језику, али их тренутно нема ни тамо.

3. ЗАКЉУЧАК

Из Закона о родној равноправности Републике Србије јасно проистиче да је њиме утврђена забрана коришћења речи у мушком роду као генерички неутралне форме за мушки и женски род. Како год да се ова појава зове у различитим језицима, о њој се може говорити као о цендеризацији језика као новој идеологизацији језичког феномена. Њени носиоци су примарно феминистички покрети у Европи, а реализација се одвија различито, што се лепо види из успоредбе немачког и српског језика. Протести природних говорника против оваквог језика обично се означавају као десничарски, иако многи од њих не протестују против равноправности полова, већ наметања одређених речи као нових, женских занимања, превиђајући да има и старих, те да равноправност није искључиво нова појава која се мора наметати законом, овог пута искључиво и само у Србији. У поређењу немачког и српског дискурса упадљива је чињеница да се за сада у српском инсистира примарно на видљивости жена, неретко негативно конотираних помоћу одређених суфиксалних морфема које не означавају нужно занимања попут: **контрамтингашица, боркиње са Кадињаче, гибаничарке са Равне Горе, другаркиње, чланкиње**. Чини се да расте број оваквих стилистичких феминалних околионализама. У српском, иначе, нема других социјалних родова, који, чини се, доминирају у немачком. У оба језика реч је, ипак, о нападу на језик и његов систем – сваки појединачно.

ЛИТЕРАТУРА

- Ајзенберг 2018:** P. Eisenber, *Finger weg vom generischen Maskulinum!* (<https://www.tagesspiegel.de/wissen/debatte-um-den-gender-stern-finger-weg-vom-generischen-maskulinum/22881808.html>).
- DUW 1996:** *Duden – Deutsches Universalwörterbuch: Das umfassende Bedeutungswörterbuch der deutschen Gegenwartssprache*, Mannheim. Leipzig. Wien. Zürich.
- Duden 2020:** *Duden – 01 Die deutsche Rechtschreibung*, 28. Auflage.
- Петронијевић 2002:** Б. Петронијевић, *Немачко-српскохрватска лексикографија прве половине XX века, Културно-историјски трансфер*. Београд: Филолошки факултет, Научно друштво за неговање и проучавање српског језика.
- Пољаковић 2000:** I.Poljaković, *Džendermizam- novi oblik totalitarizma* (<https://hrčak.srce.hr/249722/>), 05.09.2021.

Савић/Стевановић 2021: С. Савић, М. Стевановић, *Водич за употребу родно осетљивог језика у јавној употреби у Србији*, Београд: ОЕБС у Србији.

Цветичанин Кнежевић/Лалатовић 2021: Х. Цветичанин Кнежевић, Ј. Лалатовић, *Приручник за употребу родно осетљивог језика*, Београд: Влада Републике Србије

GENDERGERECHTE SPRACHE UND FEMINISMUS – AM BEISPIEL DES DEUTSCHEN UND DES SERBISCHEN

Zusammenfassung

Der vorliegende Beitrag geht von der Annahme heraus, dass der Feminismus als soziale Bewegung und Sprache Hand in Hand gehen. Dabei wird von der idealistischen Hypothese ausgegangen, nach der die Sprache uns und unsere Welt bestimmt und formt, und zwar so, dass gendergerechte Sprache einen Sprachgebrauch bezeichnet, der in Bezug auf Personenbezeichnungen die Gleichbehandlung von Frauen und Männern zum Ausdruck bringt; dieses gilt als allgemeine Regel; im Deutschen kommt dazu auch die Gleichstellung der Geschlechter in gesprochener und geschriebener Sprache. Dazu bedient man sich folgender Gender-Zeichen: *Sternzeichen* (*) dazwischen; *Binnen-I* (wortinterne Großschreibung); *Gender-Gap* (Unterstrich) und *Doppelpunkt* (:), die eingeführt wurden, aber über die nun immer noch stark diskutiert wird. Im Serbischen nun bedient man sich *weiblicher Wortbildungsmorpheme* (Suffixe), um Frauen den Männern voranzustellen. Auffallend macht sich in diesem Beitrag die Beobachtung, dass die beiden hier untersuchten Sprachen generisches Maskulinum neutralisieren und somit, besonders im Deutschen das deutsche Sprachsystem zerstören.

Schlüsselwörter: Feminismus, Sprache, Gender-Sprache, Deutsch, Serbisch.

Božinka M. Petronijević